

az ember

latin	olasz	román	+ albán	bulgár
homo	il uomo	omu-l	njeri-u	celovek-at

konvent

conventus (összejövetel)	cuvent-ul (a szó)	kuvend-u (a beszéd)
-----------------------------	----------------------	------------------------

Számnevek:

latin	olasz	albán	macedóniai román	romániai román
1 unus, una, unum	uno, una	nje	unu, una	unu, uno
2 duo, duae, dua	due	dju	doi, dou	doi, doae, doua

A hasonlatosság megvan egészen tízig:

10 decem	dieci	djete	zace	zace
----------	-------	-------	------	------

Azontúl a román már csak az albánhoz hasonlít:

11 undecim	undici	nje mbe djete,	un-spre-zace,	un-spre-zece
12 duodecim	doidici	dju mbe djete,	duo-spre-zace,	doi-spre-zece

A románok ősei tehát az olaszokéval csak addig élhettek együtt, amíg tízig tudtak számolni. Tizenegyedtől kezdve már az albánoktól tanulták a számokat.

A kereszténységre vonatkozó alapkifejezések még az olasszal egyezők. Ez semmi esetre sem alakulhatott volna így Dáciában! A 8. századtól kezdve már sok egyházi kifejezés (templom, tanító, kép, büntetés stb.) és a keresztnevek a görögből kerültek mind a délbalkáni, mind a romániai román nyelvbe.

Az a nagymennyiségű szláv szó, mely a románt sokak előtt szláv nyelvnek tüntette föl, csak az újlatin alapszavak, majd az albán és görög kölcsönszavak után jutott e nyelvbe. A romániai román a magyarból is sok szót, kifejezésmódot vett át, nem így a délbalkáni és isztriai román dialektusok.

Ami a történelmi adatokat illeti, azok kiegészítik és alátámasztják a nyelvtörténet vallomásait:

579-ben Baján avar khagán Konstantinápoly ellen vonul. Komentiolos, keletrómai vezér seregével az avar tábor háta mögé kerül a **Kalvo Munti** (kopaszhegy újlatin nyelven) környékén, Thrákiában. A sereg óvatos nyomulása közben egy málhásállat hátáról lecsúszott a teher, de ezt az állat vezetője nem vette észre. Erre az utána következő ember rákiált az odavaló lakosok nyelvén: "Retorna! = fordulj meg! (Theophylaktos Simokatta II. 15. Ed. Bonn.) Egy másik szerző szerint: társa rákiált hazai nyelven "Torna, torna, Frate! = fordulj, fordulj, testvér! (Theophanes: Choreographia, 394. Ed. Bonn.) Erre a katonák azt hit-

ték hogy nyakukon az ellenség, egymást torna, torna kiáltással megfordulásra biztatták, és valamennyien futásnak eredtek. A "torna fratre" mai román nyelven "toarna frate"-nek hangzana. 1400 esztendő alatt a változás meglepően csekély! Ez tehát az első tudósítás egy balkáni román nyelvről, mit két kortárs szerző a Nyugat-thrákiai lakosság nyelvéként említ.

976-ban a Bazileios keletrómai császár ellen támadó négy bulgár vezér egyikét, Dávidot a Kastroia és Prespa közötti úton (a mai Görögországban, az albán határ közelében) "blach"-ok ölték meg. (Kedrenos II. 435. Ed. Bonn.) Ez a vlach népnév első említése. (Vlach, blach, walach, oláh volt a románok neve általában a 19. század végéig. Oláhország — Walachia — és Moldva 1878-ban történt egyesítése óta kezd a "román" megjelölés teret hódítani.)

938-ban Sámuel bulgár cár a thessaliai Larissának és környékének összes lakóit elvitte belső Bulgáriába, velük egészítvén ki a keletrómaiak elleni hadseregét. (Scriptores historiae Byzantinae. Ed. Veneta IX. 544. Migne: Patrologia Graeca CXXII. 107.) Ez az elhurcolt lakosság, miként Larissa egész környéke, akkor román volt. Bazileios császár Nikulitzast tette meg az ottani oláhok igazgatójává Larissa székhellyel. Ezt a méltóságot — unokájának, Kekaumenosnak 1077-ben leírt Tudósítása szerint — 980 és 986 között viselte. (Gyóni: A legrégebb vélemény a román nép eredetéről. 15. Budapest, 1944.)

Az 1066-i thessaliai lázadásban a vlachok jelentős szerepéről tudósít Kekaumenos említett írása (Strategikon), melyből Gyóni arra a megállapításra jutott, hogy ezek a vlachok a telet a Pindos hegység keleti lankáin és a thessaliai alföld keleti peremén töltötték, míg nyáron a bulgáriai Grammos hegységben, a Nerecska-planinán, a Bisztra hegységben és a Sar-dagon legeltettek. (Id. m. 38.)

1014, 1078, 1091, 1095 a Sturma folyó és a Balkán hegység között lakó, Rhodope környéki románok említésének évszámai. 1014-ben Kym-polung és Klidion szorosok ostroma. (Latin campus longus és cladium román megfelelői). 1078-ban a Mesta (Nestos) folyó mellett Kimpina (Chempina = Kismező) említése. 1091-ben Komnenos Alexios román pásztorokból álló seregével győzi le a besenyőket a Marica folyó völgyében. 1095-ben román kalauzok vezetik a kúnokat a Balkán hegység szorosain át. (Scriptores Historiae Byzantinae. Ed. Veneta IX. 533, 7, 74. XII. 110, 217.)

1020-ban II. Bazileios császár egész Bulgáriának oláhjait az ochridai érsek alá rendelte. 1272-ben Michael Paleologus megerősíti ezt a rendeletet. (Jirecsek: Geschichte der Bulgaren. 214., Pic: Über die Abstammung der Rumänen. 62.) Ochrida Macedónia és Albánia határán van. Az egész románság egyházi nyelve 1715-ig bolgár-szláv volt, szertartásoké és egyházi iratoké egyaránt. Erdélyben is!

A 11. és 14. század között Thessalia neve Megali Vlachia, Vlachia magna = Nagy-Oláhország. Az 1205 után itt keletkezett hercegség neve: ducatus Athaenarum et Blachiae = az athéniek és Oláhföld hercegsége. A tenger szaloniki oldalának neve: mare Valachicum = oláh tenger. (George murnu id. m. és Vjeznik zemaljakoga arkiva. Zagreb, XIII. 146.)

1097-ben Alexios Komnenos császár a Chalkidiké félszigetről a Peloponnesosba telepíti a vlahokat.

1159-1173 között a Saragossából Palestinába utazó tudeliai Benjamin rabbi Thessaliában vlachokra talál, és ezt írja: "Zeitunnál kezdődik Valachia, melynek lakói hegyeken laknak. A nép valachnak neveztetik, s oly sebesen szaladnak mint a kecskék." (Hunfalvi id. m.)

1130-1260 között a Rhodope hegység környékének neve Vlachia. (Wenzel: Árpádkori okmánytár VI. 267, 277, 282-84. Theiner: Monumenta Hungariae I. 157.)

1186-ban Angelos Izsák császár óriási adót vet ki a bulgárookra és románokra. Nemfizetés esetén elhajtattja juhaikat és kecskéiket. Erre Kalopeter és Aszen vlach testvérpár vezetésével forradalom tör ki, melyet a császár lever. A megtorlás elől a románok átmenekülnek a Dunától északra a kúnokhoz. 1206-ban a kúnok segítségével újra elfoglalják Bulgárárt, de csak a Duna és a Balkán hegység közti, északi felét.

1208-ban bulgár-román vereség a konstantinápolyi latin császárral szemben. A Philippopolytól (Plovdiv) DNY.-ra fekvő Vlachia meghódol. (Jirecek id. m.)

1246 és 57 között nagy harc a Rhodope-környéki Vlachiáért. Végül a görögök győznek.

1189-ben Barbarossa Frigyes kereszteshadjárata alkalmából csapatainak egy része a Thessalonikétől (Szaloniki) nem messze eső Vlachiából harácsoltszert. 1190-ben a Würzburgi püspök és a salmi gróf a vlachok földjén ötezer ember levágásával foglalt el egy várost. (Ansbert pap korabeli leírása. Fontos rerum Austriasarum V. Wien, 1883. 42-48.)

Ugyanez a szerző állítja azt, hogy Branicsevótól Nisig (ÉK.-Szerbiában) görögök, szerbek, bulgárok és oláhok támadták a keresztessereget. Nistől Szófiáig csak görögök és oláhok. Oláhok jelenlétét igazolják a Szófia-környéki helynevek is: Vakarel, Paserel, Cerecel, Chorul, Karnul, Krecsul, Murgas, Pichor. Philippopoly környékén pedig Varsor. Vakarelt már 1530-ban említik e néven.

1253-ban Guillaume Rubruquis francia követ Aszen Mihály bulgár cár birodamáról azt írja, hogy az a Dunától Konstantinápoly felé esik, Oláhországból és Kis-Bulgáriából áll. Tehát vagy Macedónia keleti, vagy Thrácia nyugati részén kellett ennek a Valachiának lennie, hogy a Dunától északra fekvő Tatárországból érkezvén, Konstantinápoly felé esék. Nyilván a Rhodope-környéki Oláhországról van szó.

1205-ben Henrik, konstantinápolyi latin császár ezt írja a pápához: "Andronopolis civitas Graeciae munitissima et montibus tantum interpositis Blachorum populis affinis." (Drinápoly Görögország legerősebb városa és csak a hegyek választják el a közeleső oláh népektől. (Wenzel id. m. VI. 302.)

Az 1216-ban meghalt Choniates Niketas görög író azt írja, hogy a Balkán hegység lakosait régen Moeseknek, most pedig valachoknak hívják. (Ccriptores Byzantini Ed. Veneta XIII. 194.)

1244-ben az aprosi (Kelet-macedóniai) püspök a pápától kér segítséget, mert egyházmegyéjét a görögök és vlachok elfoglalták. (Subel: Hierarchia medii avei I. 94. 553.)

A románok a mai Románia területén lezajlott első szereplése: 1164-ben Nis-vidéki román határőrök üldözték a Halics felé menekülő Andronikos görög trónkövetelőt, és a mai Sucsava táján fogták el és vitték vissza Konstantinápolyba.

1166-ban Manuel keletrómai császár Magyarország déli végvárát, Belgrádot megtámadván, egyik alvezérért Leo Vatatzest oldaltámadásra küldte. Leo, főleg románokból álló csapataival (Valachorum ingens multitudo) a Fekete tenger felé vonult, ott átkelt a Dunán, és Brassó alatt tört be Erdélybe. (Kinnamos, egykorú görög író tudósítása. Hist. Byz. script. XII. 68, 69, 118.)

1234-ben a románok egyházilag már megszervezve, nagy tömegben Havasalföld területére érkeznek. (Theiner id. m. I.)

Az ismertetett adatokból a kutatók egy része arra a véleményre jutott, hogy a román nyelv a Balkánon, pontosabban Thracia és Macedónia határvidékén keletkezett, a hosszú római uralom eredményeként, a középkor hajnalán. A legrégebbi adat, 579-ből, erre a területre utal.

A hivatalos román történetírásnak nem tetszett ez a megállapítás. Nem fogadta el a románok őseinek a "torna frate"-t kiáltó katonákat, mondván, hogy azok olaszok is lehetnek. (Holott a kútfők helybeli lakosokat mondanak!) A románok ősei Erdélyben kellett éljenek, hangoztatták politikai célzattal — csak éppen adatokat nem tudtak szolgáltatni erre nézve...

A kutatók egy másik része nyelvi és egyháztörténeti szempontokból kételkedett a románok 579-es thráciai szereplésében. A román nyelv u. is csak az albán tőszomszédságában válhatott egy primitív latinból románná, másrészt a kereszténységnek eredetileg latin és nem bizánci változatáról tanuskodik. Ez csak úgy történhetett, hogy Dél-Itáliából a 6.-7. században egy már kereszténnyé lett pásztornép települt át a Balkánra, az albánok mellé, s velük szoros kapcsolatban élt a 10. századig. Ettől kezdve nyomonkövethető a vlachnak nevezett nép története Epirus-i fölbukkanásától mai hazájába vándorlásáig.

Ezt az utóbbi nézetet Karácsonyi, Dél-Itália és a tőle csak 80 km.-re (=55 miles) eső balkáni partvidék kora-középkori történetével, nagyon szellemesen támasztja alá:

1. Dél-Itália (Apulia) 553-tól 1040-ig a Keletrómai Birodalom része volt.
2. A Balkánnak Apuliához közeleső részein, a középkor elején, nagyon megfogyatkozott a lakosság. Mégpedig 396-402 között a nyugati gótok pusztítása, 572-591 között az avarok előtt haladó szlávok pusztítása révén.
3. A gótok betörésekor elpusztult lakosságot a keletrómai nagybirtokosok az itáliai Albani hegyekből betelepített albánokkal, a szlávok által elpusztítottakat pedig apuliai birtokairól átszállítottakkal: a románok őseivel pótolták.

Az elmondottakhoz annyit kell hozzátennünk, hogy egy új nyelv nem keletkezhetik úgy, hogy római elemek egy már meglévő nyelvnek csak éppen az alaprétegét romanizálják, míg a szókincsnek egy magasabb kultúrfokra vonatkozó rétegét érintetlenül hagyták. A román nyelv tehát Itáliából kellett elinduljon. Nem romanizált, hanem ellenkezőleg: albanizált, majd szlavizált paraszt-latin.

Ezért az 579-es thráciai adat vagy nem a románok őseire, hanem ellatinosodott, és később a környező népekbe beolvadt bessusokra vonatkozik, vagy pedig nem a Balkánon keletkezett, hanem oda már érkezett nép nyelve. Ebben az esetben a románok őseit nem a szlávok nyomában, hanem már azok előtt, közvetlenül az albánok után telepíthették a Balkánra. Csak ez esetben érhetek a 6. század végén Thráciába.

Ez utóbbi eshetőség ellen szól az a tény, hogy a vlachokra vonatkozó adatok csak a 10. századtól kezdve állnak rendelkezésünkre, mégpedig Albánia szomszédságában. A Rhodope környékén csak két századdal később tűnnek föl vlachok. A 11-14. századokban Thessalia neve Vlachia magna, míg a 12-13. század folyamán a Rhodope környéke Vlachia. Analóg példák azt mutatják, hogy egy eredeti hazájából továbbvándorló néprész a régi hazát hívja nagynak. A magyarok és bulgárok is elhagyott, Volga-környéki lakóhelyüket hívták utólag Magna Hungáriának illetve Magna Bulgáriának. Ezek szerint a Vlachiai magna az eredetibb vlach ország, melynek jelzője — "nagy" — csak az új, keleti Vlachia létrejötte után keletkezett. Karácsonyi fejtegetése tehát kifogástalannak minősíthető.

Hogyan reagált ezekre az eredményekre az újabb szakirodalom?

A román szakírók a dák-római-román kontinuitás elméletét kénytelenek voltak elejteni. Ebből, a kifejezetten politikai tendenciájú teóriából azonban annyit igyekeznek meghagyni, amennyi a mai hatalmi állásukat Erdélyben historióailag némiképpen alátámaszthatja:

A. Philippid: *Originea Rominilor* (1925) című munkájában a balkáni eredetet elfogadja, de a romániai és erdélyi bevándorlást a 7. századra teszi, holott csak óhajtani tudja ezt, de nem bizonyítani.

G. L. Bratianu a balkáni eredetet csak egy későbbi, balkáni vlach hozzávándorlásnak tünteti föl az eredeti dáko-román lakossághoz. Ezt a véleményt Tamás L. alaposan megcáfolta. (Rómaiak, románok, oláhok Dácia-Trajanában. Budapest, 1935.) Erre Bratianu a Dunától északra és délre élő népek örökös helycseréjét tételezi föl, hogy a 13. századtól kezdve Erdélybe vándorló vlachokat csak visszavándorlóknak tüntethesse föl. Nyelvük nemlatin elemeit pedig a nemromán vándorpásztorok hatásával magyarázza.

M. Friedwagner kifejtette azt, hogy a vándorpásztorok éppen nem változtatják meg egy román nyelv karakterét szláv jövevényszavaikkal. A macedóniai eredet és albán rokonság híve. Az erdélyi bevándorlást a 12. század végén és a 13. században kezdődőnek véli, de föltételezi azt, hogy a DNy.-erdélyi hegyek só- és aranybánya munkásai között találhattak romanizált őslakosságra az oláhok. (Romanische Philologie 54. 1934.)

Ezt az elméletet fejtegeti E. Gamillscheg 1952-ben (Cahiers Sextil Puscariu 3.). Szerinte a román nyelv a Balkánon, az albánok tőszomszédságában keletkezett. Kelet-román nyelvegység nem létezett. Tehát az 579-ben Thráciában, vagy a még korábban Moesiában latinul beszélőket nem tekinti románoknak. Föltételezi ellenben azt, hogy az Erdélyi érchegységben ma beszélt mőc dialektus az 1800 évvel ezelőtt ott használt latin nyelv egyenes folytatása, mert ennek hangrendszere nem szláv, mint a román nyelv általában, hanem latin.

Megjegyzésünk ezeknek a műveknek a lényegére az, hogy 257-től, vagy legkésőbb 271-től kezdve — amikor Dácia lakosságát áttelepítették a Duna jobb partjára — egészen a 13. századig nincs egyetlen adat arra, hogy latin, vagy romanizált nyelvű nép jelent volna meg csak időlegesen is a Dunától északra, és vándorolt volna vissza ismét. "Örökös helycseréről" beszélni abszurd dolog.

Ami pedig a DNy.-erdélyi bányamunkások kétévezredes, megszakítatlan rómaiságát, a mőcök latin hangrendszerével alátámasztott rész-

↓

leges római-román kontinuitást illeti, nem történelmi, hanem pszichológiai tünet. Freudi analizissel előbb tapinthatjuk ki okát, mint történelmi és nyelvészeti kutatómunkával. De előbb nézzük meg, miben áll ez a "többslet-latinság".

Gamillscheg egyetlen szónak, a vesének a mőcoknál használt rarchiu nevével támasztja ezt alá. Gáldi rámutatott arra, hogy a román nyelvátlasz 48. térképe szerint a vesét így hívják az egész román településterület nagyobbik, északi részén. Havasalföldön és Fogarasban viszont rinichiu-nak. Mindkettő a latin ren=vese származéka. Az egyik a reniculus, a másik a renunculus kicsinyítő-képzős alakra megy vissza. Mindkettőt használta a késői római korban Marcus Empiricus római orvos író. (Gáldi: Az erdélyi román őshaza kérdéséhez. Budapest, 1942.) Mi itt a többslet-latinság? S még ha lenne is, egyetlen szó eldöntheti-e egy őshaza kérdését?

Amikor a román tudatban a román nyelv latin eredete tudatossá vált, jelentkezett a néhai római tartományban, Erdélyben a többi erdélyi nemzettel egyenlő politikai jogok igénylése a románok részéről. Ez az igény később egész Erdély politikai birtoklására terjedt az őslakás, a dák-római-román kontinuitás elmélete alapján. Miután a fölvázolt szakirodalom ezt az elméletet elvetette, a románok Erdélyhez való jusukat látták veszélyeztetve. De ha egyik erdélyi nyelvjárásukban, a mőcokban több latin elemet találnak, mint a többiben, akkor ez a többslet-latinság az Erdélyhez való több jogot aszociálja számukra, már tudat alatt. Mert tudatosan vizsgálva a jelenség okát, pont ellenkező előjelű következtetésre kellene vezessen.

Fussuk át az alábbi táblázatot:

A római uralom időtartama az Itálián kívüli tartományokban.

		romanizált lakosság
Hispania egyes részein	786 év	maradt
Illyria /Dalmácia,		
Bosznia/	576 "	átmenetileg
Macedonia	576 "	nem maradt
Hellas és Albánia	495 "	átmenetileg
Gallia	465 "	maradt
Egyiptom	425 "	nem maradt
Pannonia	390 "	nem maradt
Szerbia - Bulgária	381 "	átmenetileg
Britannia	364 "	nem maradt
Armenia	305 "	nem maradt
Dácia	150 "	nem maradt

Ebből világos az, hogy éppen Dáciában lett volna a legkisebb alkalom arra, hogy romanizált lakosság maradjon fenn benne. Albániában, Macedóniában háromszor, négyszer akkora ennek a valószínűsége! Ha viszont olyan helyet keresünk, ahol a szláv hatás a románok egy részére lényegesen kisebb, vagy későbbi kellett legyen, mint a zömére gyakorolt, akkor ez semmi esetre sem lehetett Erdélyben, ahol szlávok jelenlétével már az avarok korától, tehát a 6. századtól

kezdve számolhatunk, és ahol — éppen DNy. Erdélyben, az aranybányák környékén — számos szláv helységnév maradt fenn napjainkig. Sokkal kézenfekvőbb arra gondolnunk, hogy a románságnak egy olyan ága költözött a szóbanforgó területre, mely legtovább élt szlávmentes tartományokban, tehát Albániában és Hellasban.

Hasonló eredményre jutott **Capidan** román tudós is, aki a románok eredetére terjedő kutatás eredményeit az alábbi pontokban foglalta össze:

I. A román nyelvnek 4 ága van, úgymint

- 1./ Dákó-román (a mai Romániában, tehát egykori Dáciában)
- 2./ Arumun (Macedóniában)
- 3./ Meglenoromán (Bulgária déli részén)
- 4./ Isztro-román (az Adria-tenger északi partján, Pola körül)

A 4 ág határozott egyezései közös fejlődésre utalnak. A déliek nem származhattak északról, tehát az északiaknak kellett délről származniuk.

II. Az albán hatás a román nyelv négy ága között legerősebb a "dákó-román"-ban. Mégpedig a dél-albán nyelvjárás! Mivel az albánok a Balkán félsziget déli felénél északabbra sohasem laktak, a román őshaza az Ochrida-tó tájékán keresendő.

III. Szláv elemek átvétele az összes ágakban megtörtént, még az arumunban is, mely évszázadok óta görögök között élven, szlávokkal nem érintkezik. Ez a szláv átítatódás az Albániával szomszédos szlávnyelvű területen, tehát Macedónia bulgár-szlávjai között kellett végbemenjen.

IV. Az erdélyi románság a legújabb korig az ochridai püspökség hatáskörébe tartozott, holott a román vajdaságokban, Bulgáriában, Szerbiában közelebbi görögkeleti püspökségek is voltak. Ez csak úgy magyarázható, hogy az erdélyi románok ősei az albán-macedon határon lévő Ochrida tó környékéről vándoroltak Erdélybe.

V.ö. Kniezsa: Erdély a honfoglalás korában és a magyarság megtelepedése. Budapest, 1941./

A német tudósok közül **G. Stadtmüller** (Forschungen zur albanischen Frühgeschichte, 1941. és Geschichte Südosteuropas 1950.) valamint a legújabb irodalomról kitűnő összefoglalást nyújtó **O. Mittelstrasz** (Beiträge zur Siedlungsgeschichte Siebenbürgens im Mittelalter. München, 1961.) munkáikban a nagy vitát, a történelmi és nyelvészeti érvek alapján lezártak tekintik. Szerintük, sőt **S. Dragomir** román kutató szerint is (La Transylvanie, 1946.) a románok erdélyi jelenlétét még a 13. században is csak kevés helynév igazolja. Ezek is csak a déli peremvidéken. A vándorlás észak felé a helynevekből a későbbi századokban nyomon követhető.

A románok eredetével foglalkozó irodalom roppant terjedelme azt a veszélyt rejti magában, hogy a nagyközönség tájékoztatására szánt összefoglaló, történelmi munkák szerzői nem tudják azt áttekinteni, és műveik Romániával foglalkozó fejezetében csak annak a tanulmány-nak lényegét ismertetik, mely éppen a kezükbe került. Így **E. Kirsten**: Die Zeit der Römerherrschaft — Südosteuropa c. ismertetésében éppen a **Bratianu-féle** helycserés elméletet tette magáévá, az újabbakat

nyilván nem ismervén. (Ploetz: Auszug aus der Geschichte. Würzburg, 1956., 1575 oldalas világtörténelmi összefoglaló munka.)

Meg kell még emlékeznünk a kifejezetten politikai tendenciájú encyklopédiákról, mint pl. a világszerte népszerű Larousseról, mely németellenes és románbarát beállítottsága folytán akkor is a dák-román kontinuitás elméletét hirdeti, amikor azt maguk a román tudósok is már elejtették.

2. ROMÁNOK BETELEPEDÉSE ERDÉLYBE ÉS EGYÉB

MAGYAR TERÜLETEKRE a 13. — 18. SZÁZADIG

Mikor és hogyan kerültek a románok a ma Erdélynek nevezett területre? — Amilyen jogos és szabatos a kérdés, annyira alátámasztott és pontos választ adhatunk már rá, csak éppen nem egy mondatban. Mert:

1./ Román csoportoknak Erdélybe telepítése több évszázadon keresztül zajlott le. Legnagyobb mérvű a 15. 16. és 17. századokban volt, de előzményei a 13. századba nyúlnak, utolsó akciójá pedig a 19. sz. elején játszódtak le.

2./ Az előző mondatból az is következik, hogy "a románok" Erdélybe-vándorlásáról nem beszélhetünk, csupán időnként román csoportok betelepítéséről. Sok időn keresztül sok csoportról. De nem egy politikai értelemben vett nemzet, vagy ilyenek törzsei jelentek meg honfoglaló célzattal a vlach pásztorok személyében a déli Kárpátokon a 15. vagy éppen a 13. században. Az ő betelepítésük indítéka — mind a települők, mind a telepítők szempontjából — gazdasági, mégpedig magángazdasági jellegű volt. Csak éppen a legelső csoportok betelepítésének engedélyezésénél vezette a magyar királyt — besenyők és szászok telepítéséhez hasonlóan honvédelmi célzat.

3./ A hat évszázad folyamán Erdélybe telepített vlach csoportok, kik közös nyelvüket és vallásukat mindvégig megőrizték, csak a 18. sz. derekán jelentkeznek politikai jellegű kívánságokkal mint egy egységes nemzet.

13. század

A./ Időrendi áttekintés.

1222-ben oklevélben engedélyezi a király a fogarasi királyi erdőség legeltetésére való használatát a besimbáki (Fogaras m.) besenyőknek, szebeni szászoknak és a vlachoknak.

1247-ben a hunyadmegyei Hátszeg környékén említenek vlachokat.

1288-ból a Brassó-vidéki Oláhtelekyről, Töröcsvár és Salgó-vár oláhjáról van tudomásunk.

1283-ban Biharban is van egy "Oláhtelek".

1292-93-as oklevelek szerint 4 fehérmegyei és 3 hunyadmegyei helység birtokosai kapnak engedélyt oláhok telepítésére.

Az Árpád-házi királyok idejéből — tehát 1301-ig — a ma Erdélynek nevezett területen mintegy 1000 helységről van tudomásunk az oklevelekből. Ezek között csak 9 olyan falu volt ahol románok is éltek. Az 1000 helyséből 400 a középkori Erdély területén feküdt. Ezek közül egyetlen egy román település: Oláhtelek, Brassó közelében. Ma minden román uralom alá került helységnek van román neve is. Az 1301-ig előforduló helységek mai román nevei mintegy 80%-ban a magyar, 20%-ban pedig a szláv és német helynevekből származnak. Csupán 3 román helynév származik a román nyelvből.

B. Területi áttekintés.

Mit mutatnak ezek az adatok? A románok magyar területen legelőször a Délerdélyt határoló erdőségekben jelentkeznek. Pontosan azután, amikor a Balkánon a bulgárok és vlachok közös állama a konstantinápolyi latin császársággal szemben elbukott. (1208.) Amint látuk, a románok zöme 1234-ben érkezett a mai Walachiába. Az 1222-es oklevél még csak az előfutárokra vonatkozott. Az első 9 község, mely a 13. sz. végén románokat fogadott határába (és nem a község belterületébe!) — az egy biharmegyei Oláhtelek kivételével — mind a délerdélyi hegyvidéki övezetbe tartozik. Érthető az az 1293-ban elhangzott javaslat, mely szerint az összes magyar területen élő románokat a Székás patak völgyébe kell elhelyezni. (Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. I. 193.) E völgyben ma négy község áll!

Az a tény hogy a Szászföldön a román helynevek a németből erednek, kétségtelen bizonyítéka annak, hogy még a legelső románok is csak a szászok után érkeztek Erdélybe. Az a tény, hogy a legelső adatok éppen a Szászföldtől keletre és nyugatra eső határszakaszon említik a románokat, mindkét helyen határvédő besenyők társaságában, azt mutatja, hogy betelepítésük honvédelmi célzatú volt. Székelyek, szászok és besenyők kiegészítése ott, ahol ezek nem szívesen mozgtak: a magashegységben, ami viszont a Rhodopéhoz és Balkán hegységhez szokott vlachok otthonos talaja volt.

Az a vélemény, melyet Ploetz vaskos kötetében (Auszug aus der Geschichte, Würzburg 1956.) olvashatunk, hogy a középkori Erdélyről oly kevés adat áll rendelkezésünkre, hogy a románok hiányát nem lehet az adatok hiányával bizonyosan alátámasztani, téves. Mert akkor, amikor már az oklevelek száma sokasodik, a románokat is emlegetni kezdik, nem éppen a határszéleken kezdenék emlegetni, melyek az ország legfélreesőbb zugai, hanem a volt Dácia különböző pontjain egyszerre, de legsűrűbben a centrális, tehát legfontosabb területen. Hisz ezzel foglalkozik a legtöbb oklevél. Miután ez nem így történt, kénytelenek vagyunk a románokat nem emlegető oklevelek negatív vallomásának hitelt adni.

14. század

A./ Időrendi áttekintés

A század első felében összesen 25 helyen értesülünk románokról. Ezek közül az 1301-1340 közötti időből 9 adat, míg 1341-1349-ig terjedő kilenc évből 16 adat származik. A múlt század okeveleiben említettekkel együtt ez összesen 34 helység. Az 1350 előtt ismert helységnevek mai román neveiből összesen 36 származik a románból. (Kniezsa id. m.) Ennek a számnak csekély volta akkor meglepő igazán, ha rámutatunk arra, hogy ebből az időből csupán Bihar megyéből már 410 helységet, Aradból 90-et, Brassóból 20-at, Beszterceből 26-ot, a Székelyföldről 190-et ismerünk. A többi erdélyi megyéből ismert községek együttes száma kb. ugyanennyit tett ki.

A század második felében 60 újabb helyről értesítenek románokról a kútfők. Ekkor már jó 1500 községet és várost ismerünk Kelet-

-Magyarországon és annak Erdély nevű tartományában. Ebből 1404-ig bezárólag 95 helységben hallunk románokról. Az első öt magyar évszázad folyamán létesített másfélezer helység mai román nevéből mindössze 76 származik a román nyelvből és 1355 a magyarból lett átvéve.

B./ Területi áttekintés

A 14. században az oklevelek 86 helyen említenek románokat. Ezek közül 63 három különböző körzetre korlátozódik, a többi 23 pedig elszórtan jelentkezik a szóbanforgó terület déli, nyugati és északi karján. Erdély közepén és keleti negyedében még nem.

Az egyik, románokat nagyobb számban befogadó körzet ismét a dél-erdélyi magashegységnek a Szászföldtől délre eső szakasza. A másik pedig Erdély és a Magyar-Alföld között húzódó középhegységnek déli, az Aldunáig nyúló része. Ez a két terület a szomszédos Walachiából telepítette vlachjait. A harmadik, és e korban a legtöbb románt telepítő körzet az Erdélyt északnyugatról szegélyező középhegység vidéke.

Sokáig azt hitték, hogy a románok délről jöve végigvándoroltak Erdély nyugati peremterületein és csak északon fordultak kelet felé, és vándoroltak ki Magyarországból Moldvába. Először Makkai mutatott rá arra, hogy a területi adatok időrendi sorrendben olvasva éppen Moldvából Máramaroson át Szilágy és Kolozs irányába lezajlott bevándorlásra utalnak. (Erdély népei a középkorban. Deér-Gáldi: Magyarok és románok c. kötetében, Budapest 1943.) Máramarosból 1326-ból származik az első, románokat említő adat. 1331-ben fordul elő a vele határos É. Erdély első román faluja. (a Láposvidéken) 1332-ben értesülünk Kolozsmegye első románjairól, 1341-ben pedig Erdély és a Szilágyság határán, a Valkói vár 4 régi magyar falva mellett 13 román falu keletkezett.

Egy újabb moldvai bevándorlás történt Máramarosba 1365-ben. Balk moldvai vajda kért betelepülésre engedélyt. Ezután, 1379-ben jelentkezik az első román falu Szatmárban, 1385-ben az aranyosmeggyesi uradalomban, melynek 1387-ben 10 magyar faluja mellett már 12 román lakosságú falva is van a Szilágyság délkeleti, hegyes részén.

Ezekből a tényekből a telepítőknek az a törekvése olvasható ki, hogy a még lakatlan, vagy gyérlakosságú területeket hasznosítsák a beengedett vlachok révén. A dél-erdélyi hegyvidéken lezajlott első szórványos telepítés után az Erdély és a Magyar-Alföld között emelkedő középhegység lakosságát kívánják növelni. Ide telepítik a Moldvából jövőket is, akiknek Észak-Erdélyben még csak néhány telepével találkozzunk. A magyar községek általában még nem fogták be határaik közé a románokat. Először 1375-ben, a kolozsmegyei Sebesváron történt meg az, hogy azok egy magyar faluba költözhettek. A kor jellegzetesége az is, hogy amennyiben magánbirtokosok kapnak vlachok telepítésére engedélyt, azok nyugat-erdélyi birtokaikon már meglévő magyar falvaik mellé épülő ikerfaluba helyezik őket. Az ikerfalu megtartja a régi falu nevét, de "Oláh-" jelzővel. Később a régi falu "Magyar-" jelzőt vesz fel. Az ikerfaluk zöme a későbbi századokban keletkezett. A 14. századból Dél-Erdélyben 1, Kolozsban pedig 3 ismeretes.

A 13. és 14. században magyar területekre költöző románok oklevelekben emlegetett egykori községeinek, telepeinek nagy része ma nincs meg. Ennek oka az, hogy a román tavasszal elhagyja téli szállását és fölhajtja nyájait a magas hegyekbe. Ősszel azután nem mindig oda tért vissza ahonnan eljött. Egy részük még 1373-ban is sátorlakó volt. Jakó Zsigmond megállapítása szerint csak a 15. sz.-ban sikerült annyira helyhez kötni a románságot, hogy a falunévek kontinuitása kialakulhatott.

15. század.

A nagyobb mérvű román betelepítés kezdete. Az előző két században még nagyrészt kóborló vlachokat most végre sikerült annyira helyhez kötni, hogy befogadásuk gazdasági előnyöket jelenthetett. Kizárólag ezeknek a gazdasági előnyöknek a reményében lendül fel most a vlach-telepítés, hiszen a vlachoktól határőri, vagy egyéb katonai szolgálattól éppen kóbor voltuk miatt már régóta nem kívánnak.

A 15. századi román telepítés általános jellegzetességei:

1) A románokat ismét uradalmak birtokaira telepítik meglévő magyar központok, mint Jófő, Déva, Sólyomkő, Kővár, Gyula köré, és ezek már meglévő magyar falvai mellé, kicsi telepekre.

Pl.: Csicsó kerületében 14 román telep 7 magyar és 1 rutén meglévő falu mellé, Sólyomkő 40 román telepe 19 magyar falu mellé, Bálványosvár 8 román faluja 12 magyar és szász falu mellé települt.

2.) Az egy-egy telepre költöző román családok száma meglepően kicsi. Pl.: 1440-ben a Radnai kerület (Beszterce vidékén) 10 román falujában összesen 25 jobbágycsalád él. Ezek a telepek eredetileg rutén lakosságúak voltak, de nyilván még kevesebb lélekszámmal. A 25 román jobbágycsalád tehát részben elrománosodott ruténekből származik. Míg 1440-ben ezeken a román telepeken falvanként 2 és fél család alkotta a lakosságát. (Györffy Gy.: Einwohnerzahl und Bevölkerungsdichte in Ungarn bis zum Anfang des 14. Jh.)

3.) Az új telepek zöme most is a déli, nyugati és északi hegyvidéken keletkezik. A 15. században keletkező 389 román, vagy részben román falu közül 134 Hunyadban, 67 a vele szomszédos hegyvidéken található. Az északi és északnyugati hegyvidéken ugyanakkor 109 új román falut regisztrálhatunk. A többi 79 helyiségből 27-ben még csak jelentéktelen számú románt találunk, 18 pedig belsőerdélyi magyar községek újabb testvérfaluja.

E században tehát Erdély délnyugati (Hunyad) és északnyugati (Meszes-Lápos vidék) hegyes területeinek jobbágysága mutatja erős elrománosodás képét. A Bánát keleti hegyes részein már szintén emlegetnek románokat, de a lakosság többsége még szláv és magyar volt. Az Erdélyi Medencében a román ikerfalvak száma még jelentéktelen.

A Szászföld és Székelyföld még érintetlenek. Csak Beszterce vidékén jelentkeznek a század végén román települők. A Székelyföldre pedig sohasem jutnak el.

Erdélyben, Hunyad és Fogaras kivételével, 1461-ben mintegy 200 faluban írtak össze a juhötvened nevű adó (minden ötvenedik juhott be kellett szolgáltatni) beszedői román pásztorokat, de ezeknek még nem volt állandó lakhelyük.

16. század.

A 16. században a román bevándorlás mérve fokozódott, az ekkor keletkező románlakta községek azonban nem olyan elszórtan jelentkeznek mint az előző századokban. Az e korból való 444 helység területi elhelyezkedéséből határozott telepítési súlyképzés olvasható ki az Alföldet Erdélytől elválasztó hegyvidéken. Míg Biharban 216, Aradban 165 román telep létesül, főleg a Belényesi, Magyarcsékei és Világosi uradalmakban, Erdélyben csak 63 új román településről, ikerfaluról van tudomásunk. Az a tény, hogy Belényes és Világos vidéke e korban vált román többségűvé, abból is nyilvánvaló, hogy a 13. században már ismerjük Belényes várost és 9 magyar faluját. A magyar helységek száma a 16. század közepére 10-ről 27-re emelkedett, 3 évszázad természetes szaporulata folytán. Ekkor jelennek meg a román telepek először, méghozzá egyszerre 155. 1390-ből ismerjük Világos várát magyar és román vegyes lakossággal. 1525-ben a síkság szélén 14 városban és nagyobb községben magyarok, a hegyvidék 100 telepén pedig románok éltek. A lakosság teljes névjegyzéke megvan.

17. század.

Négy századon keresztül azt láttuk, hogy románokat elsősorban a nagy lakatlan erdőségbe, majd a gyéresebb lakosságú uradalmakba telepítették. Az 1600-as évek véres történelme változást hozott e téren. A század elején Rudolf császárral szemben függetlenségéért harcoló Erdélyben a császári hadsereg szörnyű pusztítást végzett. Legtöbbet szenvedett a centrumban és a fő közlekedési útvonalak mentén élő lakosság. 1603-ban följegyezték azt, hogy Karánsebestől Szászvárosig ember nem lakott. Az elpusztított magyarok fölégetett falvaiba Radu oláh vajda összes bojárjával, családjával, cigányaival, állataival kér bebecsátást. Majd 10,000 román család kérezkedett be. A beláthatatlan következményektől féltő császár hadvezérét, Bastát utasítja 1603-ban a két román vajdaságból folyó beözönlés meggátolására.

A következő évben Bocskay kiverte a császár hadait Erdélyből és Észak-Magyarországból. A század első évtizedei az erdélyi történelem legdicsebb fejezetei: Bocskay, Bethlen, I. Rákóczy György kora. Úgy látszott, hogy a századforduló sebei begyógyulnak, amikor aztán II. Rákóczy György fejedelem lengyelországi, balsikerű hadjáratának megtorlására a szultán Erdélyre szabadította a tatárokat 1657-61 között. A legtöbbet ismét Belső-Erdély, a fő folyók völgyei és a Szilágyság szenvedett. Az eredmény: 1664-ben új román bevándorlás. Ekkor indul meg a Szászföld nyugati és északi peremeinek elrománosodása, ekkor telepednek románok a Mezőség magyar falvaiba.

E véres század eredményezte Erdély mai nemzetiségi képét.

18-19. század.

Magyarország középső harmadából a 17. sz. végén (1683-97), a Bánátnak nevezett déli területből pedig 1718-ban üzték ki a törököket, akik — különösen a déli vidéken — egy elnéptelenedett országrészt hagytak maguk után. Példának a Tisza balpartján, a Marostól az Aldunáig terjedő, gazdag Torontál vármegyét említjük meg, melynek 1910-ben

625,000 lakosa volt. (Byzánci írók szerint a középkorban is a déli országrész volt Magyarország mezőgazdaságilag legértékesebb s így legsűrűbben lakott tája.) A törökök kivonulása után Torontál megyében mintegy 700 embert írtak össze!

Ezekre a lakatlanná vált — valaha termékeny — síkságokra megindult a szomszédos területek lakosságának beözönlése, a bécsi kormány által szervezett nagymérvű telepítési akciót is megelőzve. Valóságos népvándorlás indult meg Magyarországon. A magyarok a nyugati, északi és északkeleti területekről elindultak a másfél évszázados török uralom alatt az ígért földjévé vált Nagy Alföld, a pusztá felé. Helyüket nyugaton (Burgenland sok részén) németek és horvátok, északon szlovákok és rutének, északkeleten sok helyütt románok töltötték ki. Ugyanakkor megmozdult a még mindig török uralom alatt, a fanariótáknak (Konstantinápoly görög negyedének hírhedt pénzemberei) lelketlenül kiszolgáltatott román fejedelemségek népe is, és tömegesen lepte el a Bánát keleti részeit. Jöttek románok nagy számban Erdély közepébe és az Alföld keleti szegélyére is. (Magyarország története 1526-1790-ig. 397. old. Budapest 1962. Egyetemi tankönyv, melyet Romániában cenzúráztak!) Ezek között a románok között arumunok is voltak, akik egyenesen Görögországból, a régi Vlachia mare-ből érkeztek.

A 18. sz. végén a székely főnemesség igyekezett jobbágyokra szert tenni. Így kerültek románok a Székelyföld északnyugati, északi és déli peremén néhány községbe.

A kárpáti vízválasztóvonal és az országhatár — mely a legmagasabb csúcsokat összekötő vonal — között 10-30 kilométeres sáv húzódik a Székelyföld keleti szegélyén. Innen Romániába folynak a patakok, melyeknek völgyeit csak a 18. és 19. században telepítették be székelyek, 5 községet létesítve és moldvai ill. havasalföldi pásztorok, ugyancsak 5 hegyközséget kialakítva. (Györffy György: A székelyek eredete és településük története. Mályusz, Erdély és népei c. kötetben.)

Összefoglalás

Amint láttuk, a vlachok első csoportjai éppen a tatárjárás előtt érkeztek Kúnországba (Cumania) a későbbi Walachia területére. A kúnok viszont éppen a tatárok elől Magyarországra, részben Bulgáriába menekültek. A kúnok elhagyott földjén, a tatárok elvonulása (1241.) után nyílt lehetőségük a vlachoknak arra, hogy — történelmük folyamán először — nem idegenek közé vegyülve, homogén településterületet és önálló államot alakítsanak ki. Nem egészen így történt. A Cumaniaiban talált kevés kún, majd Erdélyből odatelepülő magyar, végül a románokkal együtt északra vándorló bulgár csoportok nem képeztek akadályt egységes nyelvterület kialakításában. Sokkal nagyobb nehézséget jelentett a vlachok évszázadokon keresztül megszokott vándorpásztor életmódja. (Gunda Béla: Erdélyi pásztorvándorlások. Földrajzi Zsebkönyv, Budapest 1941. és Dr. Karl János: Földrajzi tényezők szerepe Erdély népeinek megtelepedésében, Földrajzi Zsebkönyv, Budapest 1944.) Részben ennek a vlach életstílusnak megszokottsága, rész-

ben az egységes államterület meg-nem-szokottsága okozta a román nép szétszakadozottságát Görögországtól Bukovináig és Kelet-Magyarországtól a Krim félszigetig.

Ami, a politikailag független államot illeti, az eleinte csak hűbéres tartományok keretében sikerült. Cumaniát ugyanis a tatárok visszavonulása után IV. Béla magyar király az országhoz csatolta és a máltai lovagrend gondjaira bízta. Amikor a terület lakossága már túlnyomóan románokból állott és a johanniták eltávoztak, ez a hűbéri függés még mindig fennállt. Az egykori Magna Vlachiával és a Rhodope-környéki Vlachiával szemben most Ungro-Vlachia az egykori Cumania neve. Ungro-Vlachia vajdájának nevezi magát a román fejedelem alattvalóihoz és a bulgár vagy görög udvarokhoz írt leveleiben. A magyar királyhoz azonban, mint Woivoda transalpina ír. Erdély neve Magyarországból szemlélve érthető: az erdön túl (Erdő-el), ugyanígy Walachia magyar neve is magyar nézőpontból tanúskodik: Transalpinia, (Havas-elföld). Ezt a szemléletet kellett magáévá tegye a magyar király hűbérese is, a vlach fejedelem, ha hűbérúrához írt.

Az elmondottak ismeretében nem csodálkozhatunk azon, hogy a középkor folyamán a román fejedelemségből — és éppen elsősorban Walachiából — magyar területre vándorolt az alattvalók egy része anélkül, hogy ebben a vlach állam szervei megakadályozták volna.

Ugyanakkor az is nyilvánvaló, hogy románok magyar területre vándorlása kizárólag magán jellegű, családi céloknál tovább nem terjedő vállalkozás volt. Sok kellett ahhoz, hogy ezeknek a vándorpásztoroknak az utódai excentrikus politikai törekvéseket képviseljenek Magyarországgal szemben. A sok évszázad mellett végül az is, hogy legyen kihez csatlakozniuk: egy önálló román állam. Mivel ez csak a 19. század második felében jött létre, ez előtt az időpont előtt anakronisztikus volna az erdélyi románok elszakadási törekvéseiről beszélni.

Az erdélyi románok a 18. században az a cél lebegett szeme előtt, hogy Erdély negyedik nemzetének ismerjék el, és a magyarokkal, székelyekkel és szászokkal egyenlő politikai jogokkal ruházzák fel. Ez, a ma mindenki által méltányosnak tartható törekvés, a kor adott társadalmi viszonyai között — a nagy francia forradalom előtt — nem volt megvalósítható. Erdély politikai nemzetei közé tartozni ugyanis nemcsak anyanyelv, hanem társadalmi hovatartozás kérdése is volt. A magyarok közül csak a nemesség és a katonai kötelezettségei révén külön nemzetként kezelt, ugyancsak magyar székelyek voltak a politikai Erdély tagjai. A magyar jobbágyság nem. Ugyanakkor a román származású nemes is a magyar nemességhez tartozott, — hisz nemességét a magyar uralkodóktól kapta — hacsak maga el nem különült attól, inkább analfabétizmusával, mint ortodox vallásával. A román nép politikai elismerésének előfeltétele lett volna a magyar köznép hasonló elismerése, tehát az általános jobbágyfelszabadítás. Ennek az áldásos intézkedésnek azonban nemcsak eszmei, hanem gazdasági keretei is hiányoztak éppen a Habsburg uralom alá került Erdélyben. A bécsi kormányzat már a 17. században gátját vetette annak, hogy a marhakereskedelem révén meggazdagodó magyar parasztság polgárosodjék. A magyar marhakivittelt császári rendelet bécsi monopóliummá tette. A törökök kiűzése után elbukott az önálló erdélyi fejedelemség, és Habsburg tartománnyá vált. A bécsi kormány gazdasági intézkedései oda

irányultak, hogy az ipart és a kereskedelmet az osztrák örökös tartományok és Csehország lakossága üzze, míg Magyarországnak és Erdélynek a nyersanyagtermelés szerepét szánták. A bécsi gazdaságpolitikának Erdélyben, neveltséges módon, éppen az addig vagyonos szász polgárság esett elsőként áldozatul. Azután a birtokos nemesség szegényedett el, az úgyanis szegény jobbágy pedig egyenesen nyomorgóvá lett. A Jobbágyfölszabadításhoz polgárosodás kell, liberalizmus és vagyonozódás. A 18. század Habsburg Erdélyében mindennek éppen az ellenkezője mutatható ki.

Hogyan jutott ilyen körülmények között éppen az erdélyi románoknak eszébe a jobbágyfelszabadítással szinte azonos értékű politikai vívmány elérése? Érdekes módon ez is a bécsi udvar politikájának eredménye. A Habsburgok birodalmuk görögkeleti vallású alattvalóinak a római egyházzal való unióját vették tervbe (elsősorban az erős erdélyi protestantizmus ellensúlyozására). Így jött létre kölcsönös engedmények és kompromisszumok (a papok nósülése, a görög szertartás megtartása egyrészt, a pápa és a katolikus hitelvek elismerése másrészt) árán a görög szertartású katolikus egyház a rutének és a románok egy része számára. A románok másik része kitarzott az ortodoxia mellett. A két egyház püspökei között folyt a harc és az érvelés. Az első görög-katolikus püspök, Inocent Klein azt hirdette a románoknak, hogy azért kell Rómához csatlakozniok, mert tulajdonképpen a rómaiak utódai, mégpedig a dáciai rómaiaké (A dáko-román elmélet fölbukkanása 1735-ben). Ha pedig a románok a dákok és rómaiak utódai, akkor öslakók Erdélyben, tehát ugyanannyi jog illeti meg őket, mint az ország többi politikai nemzetét.

Klein püspök tanai egy fél évszázad alatt annyira elterjedtek az erdélyi románok között, hogy az 1784-es Horia-Closca felé román parasztlázadásnak eszmei szülői közé tartoztak.

Amikor — ismét egy félévszázad múltán — 1848-ban Erdély Magyarországgal újra egyesült, és az egész Magyar Birodalomban felszabadították a jobbágyságot, eltörölték a nemesi kiváltságokat, ismét meglepő fordulat következett be:

A székelyek — akiknek nagy része földműves életformát folytatott, tehát csak kiváltságai különböztették meg a parasztságtól — társadalmilag declassálódtak előjogaik eltörlése révén, és mégis szívvel-lélekkel, majd fegyverrel is a 48-as eszmék mögött sorakoztak fel.

A magyar nemesség és elsősorban az arisztokrácia volt a 48-as liberális eszmék zászlóvivője. Lemondott a jobbágyoktól kapott valamennyi szolgáltatásról, vállalta az adófizetést, csak a jobbágytelek megváltoztatásához ragaszkodott. A 48-as vívmányok védelmére aztán fegyvert fogott és magatartásáért vállalta a börtönt és az akasztófát is.

Az erdélyi szászság kiváltságai éppúgy megszűntek mint a székelyekéi. A különbség csak annyi volt, hogy a szászok nagy része polgári foglalkozást üzött, tehát declassálástól nem kellett tartania. Ezzel szemben német nemzetiségének fönntarthatóságáért aggódott, hiszen az eddigi latin helyett magyar lett az államnyelv. A 48-as legádázabb ellenségévé vált, és sokkal előbb fordult az oroszokhoz katonai segítségért, mint a császár.

A románok egyszerre egyenjogú polgárokká váltak az ország összes többi lakosával. Az eredmény: az erdélyi románok fegyveres láza-

dása a kormánnyal és általában a magyarsággal szemben. Miért?! Mert egy évszázad óta Erdély feudális keretei között vágytak feudális jellegű "kiváltságokra", mint nemzet. Amikor egyenként sokkal többet kaptak, mint amire valaha is számíthattak — az oláh jobbágy is olyan jógu polgár lett mint a szász, a görögkeleti egyház egyenlő elbírálásban részesült a többi egyházzal, az erdélyi földbirtok nagy része románok tulajdona lett — kitört belőlük az elkeseredés, mert a feudális keretek megszűntek és ők azok között képelték el boldogulásukat...

Leglényegesebb bizonyíték az erdélyi románság 48-as magatartásának itt vázolt pszichológiai hátterére az a körülmény, hogy csak az erdélyi románok lázadtak fel. A kelet-magyarországi vármegyék románjai nem. Pedig utóbbiak száma valamivel meghaladta az erdélyiekét. A kelet-magyarországi románok azonban sohasem akarhattak az erdélyi politikai nemzetek sorába lépni, hisz nem voltak erdélyiek.

A régi Magyarországnak nemzetiségi problémái abban az órában születtek, amikor az utolsó rendi országgyűlés megszavazta a jobbágyfölszabadítást. (A király a törvényjavaslatot Magyarországgra vonatkozóan 1848. ápr. 7-én hagyta jóvá, Erdélyre nézve pedig 1849 március 31-ét jelölte meg a végrehajtás határidejének.) Kossuthnak az a törekvése, hogy félmillió magyar nemes helyett 9 millió válják a politikai nemzet tagjává, meghozta a jobbágyok nem magyar anyanyelvű részének is a politikai jogokat. Erdélyi viszonylatban a nemzetiségi kérdés csak attól kezdve válhatott a magyarságra nézve veszedelmessé, amikor a két román fejedelemség (Walachia és Moldova) egyesült (1861.) és megszűnt török vazallusállam lenni (1878).

Ebben az időpontban azonban Magyarország egyik legjelentősebb nagyhatalomnak, az Osztrák-Magyar Monarchiának képezte egyik felét, kicsi balkáni államoktól nem kellett tartania. Erdély pedig általában egy magyar jellegű ország képét nyújtotta. Ennek oka 3 tényezőben keresendő:

- 1.) Erdélynek — a szász városoktól eltekintve — csaknem valamennyi városa magyar lakosságú volt.
- 2.) A magyar parasztság is meg tudta tartani a medence centrális, legforgalmasabb területén, és a fő közlekedési vonalak mentén a magyar elem számbeli fölényét, a történelem folyamán elszenvedett térvesztés és a több évszázados román bevándorlás ellenére is.
- 3.) A terület keleti harmadában a székelyek egy nagy homogén magyar nyelvterületen éltek.

Milyenné alakult Erdély — és a vele együtt Romániához csatolt terület — nemzetiségi képe az Osztrák-Magyar-Monarchia utolsó évtizedére? Meg lehetett volna osztani ezt a területet magyarok és románok között az egyik nemzetiség nagyobb sérelme nélkül, vagy nem volt méltányosabb megoldás, mint az egész országrész Romániához csatolása? Ezekkel a kérdésekkel foglalkozunk e kötet második részében.

Kútfők és irodalom:

A Magyarországra és Erdélybe telepedett románokkal foglalkozó oklevelek ismertetése:

Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia usque ad annum 1400 p. Christum. Curante Lukinich et adiuvante Ladislao Gáldi, ed: Antonius Fekete Nagy et Ladislaus Makkai, Budapest., 1941.

A románok magyar területekre vándorlásáról részletes és pontos képet rajzol Makkai a középkor végéig, többször idézett kitűnő munkájában:

Makkai László: Erdély népei a középkorban (Deér-Gáldi: Magyarok és románok c. kötetben, Budapest, 1941.)

A románok betelepülésének összefoglalását adja Fekete Nagy Antal tanulmánya Mályusz Elemér: Erdély és népei c. kötetben, Budapest, 1941.

A tárgyalt terület helyneveinek elemzésével és koronkénti, származás szerinti csoportosításával foglalkozik:

Kniezsa István: Kelet-Magyarország helynevei, (Deér-Gáldi id. kötetében.) és Erdély víznevei. Kolozsvár, 1942.

Erdély újkori nemzetiségi viszonyaival és a 18. századi román betelepüléssel foglalkozó művek:

Jancsó Benedek: A román nemzetiségi törekvések története. Budapest, 1896.

" " Az erdélyi románság legrégebb hiteles statisztikája. Századok (folyóirat) Budapest, 1900.

Szabó T. Attila: A románok újabbkori erdélyi betelepülése. Hitel (folyóirat) VII. Budapest, 1942.

Szentkláray Jenő: Oláhok költöztetése Dél-Magyarországon a múlt században. Budapest, 1891.

Győrffy István: Dél-bihar népesedési és nemzetiségi viszonyai negyedfélszáz év óta. Budapest, 1915.

Acsády Ignác: Magyarország népessége a Pragmatica Sanctio korában. Budapest, 1896.

Köszeghy Sándor: Magyarország 1720-iki összeírásának eredményei. Magyar Gazdaságtörténeti Szemle. 1894. 286.

" " Erdély összeírása, 1721-1722. U.O. 103.

Egyéb, a kérdést érintő irodalom:

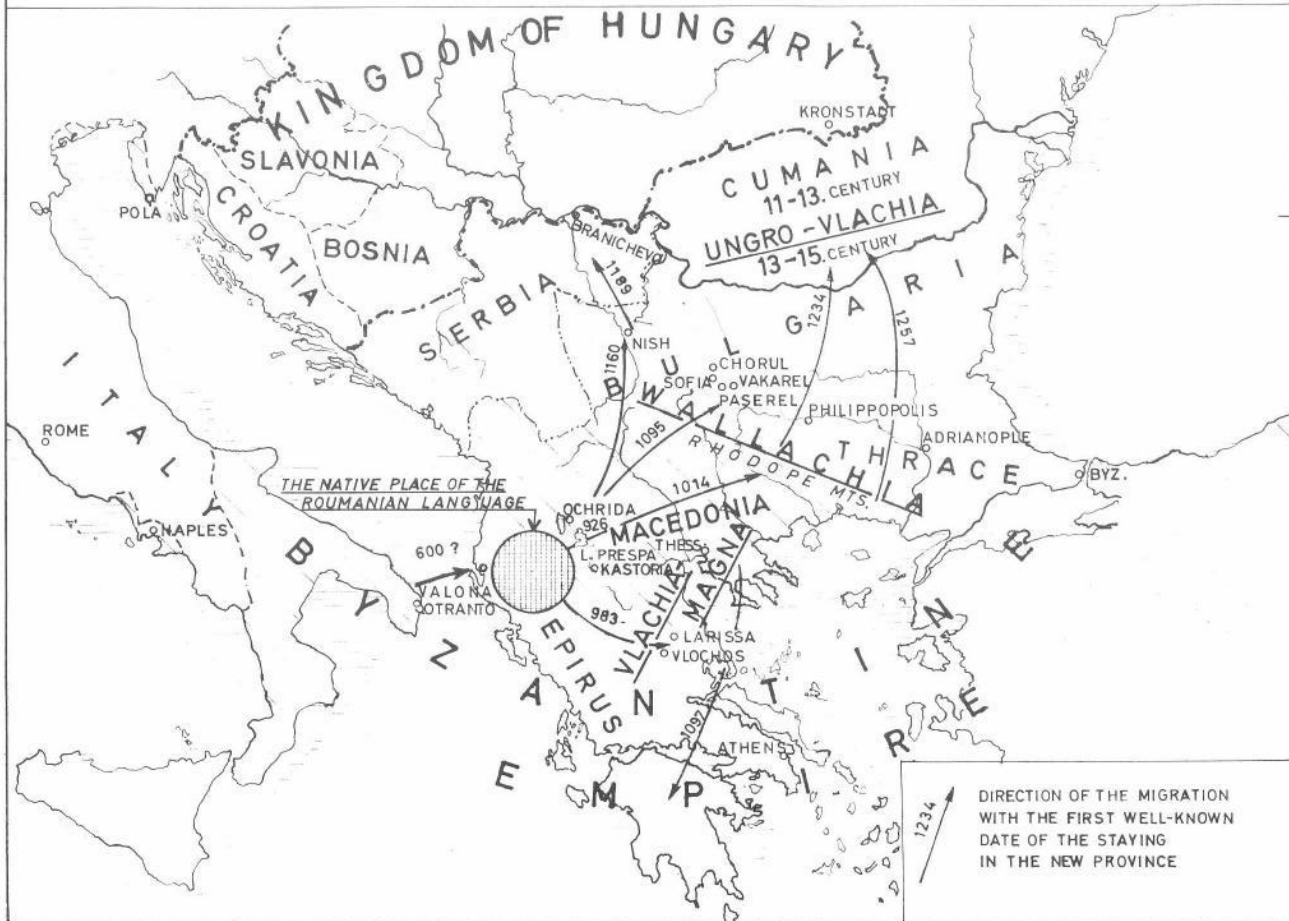
Barsy Gyula: Magyarország népessége a honfoglalás óta. (Magyar Statisztikai Szemle 1938.)

Győrffy György: Einwohnerzahl und Bevölkerungsdichte in Ungarn bis zum Anfang des XIV, Jahrhunderts. Bp. 1960.

- Ajtay J. Magyarország fajnépességi viszonyai a 18. sz.-ban. (Budapesti Szemle 1904. 331. sz.)
- Maksai Ferenc: A középkori Szatmár megye. Budapest 1940.
 Jakó Zsigmond: Bihar megye a török pusztítás előtt. Budapest 1940.
- Bélay Vilmos: Máramaros megye társadalma és nemzetiségei a megye betelepülésétől a XVIII. század elejéig. Budapest 1943.
- Gyóni Mátyás: A paristrioni "államalakulatok" etnikai jellege. Budapest 1942
- I. Tóth Zoltán: A román nemzettudat kialakulása a moldvai és havasalföldi krónikáirodalomban. Budapest, 1942.
- Gáldi - Makkai: Geschichte der Rumänien. Budapest, 1942.
- Maksai Ferenc: A középkori Szatmár megye. Budapest 1940.
 Jakó Zsigmond: Bihar megye a török pusztítás előtt. Budapest 1940.
- Bélay Vilmos: Máramaros megye társadalma és nemzetiségei a megye betelepülésétől a XVIII. század elejéig. Budapest 1943.
- Gyóni Mátyás: A paristrioni "államalakulatok" etnikai jellege. Budapest 1942
- I. Tóth Zoltán: A román nemzettudat kialakulása a moldvai és havasalföldi krónikáirodalomban. Budapest, 1942.
- Gáldi - Makkai: Geschichte der Rumänien. Budapest, 1942.

THE ORIGIN AND THE MIGRATION OF THE ROUMANIANS OR WALLACHIANS TO THE 13th CENTURY

BY S. TÖRÖK

A román nyelv bölcsője

21. számú térkép

1234 →
A vándorlás iránya, az új tartományban való felbukkanás első ismert évszámával

DIRECTION OF THE MIGRATION WITH THE FIRST WELL-KNOWN DATE OF THE STAYING IN THE NEW PROVINCE

JELMAGYARAZAT

22. számú térkép

- A 9 helység egyike, ahová a 13. század folyamán románok költöztek
- A 14. században románokkal betelepített területek
- A 15. században románokkal betelepített területek
- A 16. században románokkal betelepített területek
- A 17. században románokkal betelepített területek
- A 18. és 19. században románokkal betelepített területek
- A történelmi Magyarország keleti határa
- Kelet - Magyarország nyugati határa
- A Romániához csatolt magyar terület nyugati határa

